

A fegyelem határain túl

A szocializációs hiány lenyomatai

Beyond the Boundaries of Discipline

Imprints of Socialisation Deficit

KOVÁCS Richárd¹ 

Bevezetés: A tanulmány egy 1967-ben történt, halálos kimenetelű bűncselekmény rendészeti és jogtörténeti elemzésén keresztül vizsgálja a Kádár-korszak büntető igazságszolgáltatásának és nyomozati gyakorlatának működését.

Célkitűzések: A kutatás célja a korszak rendészeti és igazságügyi eljárásgyakorlatának feltárása és annak jelenkori rendészeti vonatkozásainak bemutatása.

Módszertan: A vizsgálat történeti és kvalitatív módszertani megközelítést alkalmazott. A kutatás alapját levéltári források, bírósági és ügyéségi iratok, valamint korabeli sajtóanyagok elemzése képezte, amelyet félig strukturált interjúk egészítettek ki. Az empirikus adatgyűjtés lehetővé tette a nyomozati és bizonyítási cselekmények rekonstrukcióját, valamint azok összevetését a jelenlegi büntetőeljárás normákkal.

Eredmények: A kutatás feltárta a korabeli büntetőeljárás lefolytatásának rendészeti szempontból releváns főbb mozzanatait. Azonosította a korszak dokumentációs, információkezelési, jelzőrendszeri gyakorlatának erősségeit és hiányosságait. A vizsgálat rávilágított az intézményi döntéshozatal sajátosságaira, valamint a társadalmi és szervezeti háttértényezők szerepére a nyomozás és az igazságszolgáltatás működésében.

Konklúzió: A jogeset komplex elemzése hozzájárul az adott időszak igazságügyi gyakorlatának árnyaltabb megértéséhez, valamint tanulságokkal

¹ Rendőrőrnagy mesteroktató, romológus, jogász, doktori hallgató, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, e-mail: kovacs.richard@uni-nke.hu

szolgál a mai büntetőeljárások dokumentáltságának, transzparenciájának és jelzőrendszereinek kiemelt jelentősége szempontjából.

Kulcsszavak: jogtörténet, katonai büntetőeljárás, Kádár-korszak, halálbüntetés, archivális kutatás

Introduction: This study examines the operation of criminal justice and investigative practices during the Kádár era through the law enforcement and legal-historical analysis of a fatal crime committed in 1967.

Objectives: The aim of the research is to explore the law enforcement and judicial procedural practices of the period and to present their contemporary policing implications.

Methodology: The study employed a historical and qualitative methodological approach. The research was based on the analysis of archival sources, court and prosecutorial documents, as well as contemporary press materials, complemented by semi-structured interviews. The empirical data collection made it possible to reconstruct the investigative and evidentiary procedures and to compare them with current criminal procedural standards.

Findings: The research revealed the main aspects of conducting contemporary criminal proceedings that are relevant from a law-enforcement perspective. It identified the strengths and shortcomings of the practices of documentation, information management, and signalling systems of the period. The study highlighted the characteristics of institutional decision-making and the role of social and organisational background factors in the functioning of investigations and the administration of justice.

Conclusion: The complex analysis of the legal case contributes to a more nuanced understanding of the judicial practices of the period and provides insights into the importance of documentation, transparency, and signalling mechanisms in contemporary criminal proceedings.

Keywords: legal history, military criminal procedure, Kádár era, capital punishment, archival research

Előszó

A tanulmány egy sorkatona által elkövetett kettős emberölés történetét kutatta, ami az adott kor társadalmi és politikai hatásait, a nyomozó szervekre és az igazságszolgáltatásra kivetítve jelentősen megvilágítja, mindamelllett a kivégzés (akasztás) társadalmi elégtételét hangsúlyozza. A bűncselekmény tárgyi súlya és a kiszabott szankció mértéke összhangot mutatott a büntetési célokkal, valamint a társadalmi elvárásokkal. Az ítélet hatékonyan közvetítette a közösségi normák érvényesülését, ezáltal a büntetés retributív funkciója a vizsgált korszak jogértelmezése alapján megvalósult. A bűncselekményt a nyomozás adatai és az ítélet alapján Répási Tibor kaposvári (egykori hetesi) lakos követte

el 1967. december 3-án. Felkavaró és rendkívüli felháborodást keltő volt a gyilkos tett, amelyet a Néphadsereg Marcali 6043. számú alakulatából szabadságát töltő Répási honvéd követett el. Eltávozása alatt alakult ki benne a gyilkosság iránti vágy, amelyet a vele gyermekkor óta jó kapcsolatot ápoló Hollós Béla katolikus lelkész és annak édesanyja sérelmére brutális módon (egy ostyasütővel halálra verve őket) hajtott végre.

„Tegnap este felé hallottam a hírt: elfogták 10 napi kemény munka után a tettest, egy sorkatonát, az előző sekrestyés fiát. Azt hiszem, én is látásból ismerem, nagyon sötét alak volt már iskolás korában is. Névtelen levél hívta föl rá a figyelmet, amit a katonaságban egy honvéd írt a parancsnokságnak, mert nagyon furán viselkedett a kaszárnyában Répási. Az apját is azért menesztette a boldogult, mert sorozatosan dézsmálta a perselyt... reggel 5 felé, amikor a Béla ment wc-re leütötte, majd az anyjával végzett. Én nem láttam őket, a nyomozók mondták, jobb is, mert elborzasztotta őket a rémes látvány. Legyen ennyi elég a borzalomból. Azt hiszem, a pokol szabadult el erre a földre...” (Hetesi Historia Domus).²

A vagyontárgyakat összeszedte, ami 130 Ft-ot, egy napszemüveget, egy utazó vekkerórát, pár darab szivart, cigarettákat és egy kulcsomót jelentett. Miután Répási honvéd viszsztatért a laktanyába, 10 nap elteltével a hatóság nyomozói kihallgatták, majd a katonai büntetőeljárást követően, 1968. május 3. napján kötél általi halálra ítélték, amit a Kaposvári Büntetés-végrehajtási Intézet udvarán végrehajtottak. Az eset különös relevanciáját az a kettősség adja, hogy az elkövető gyermekkorától kezdve részesült a plébánia gondoskodásában, különös szeretetet kapva a paptól, valamint annak édesanyjától. A kutatás kezdeti szakaszában vizsgált tényezők – így a Kádár-korszak társadalmi normarendszere és informális szabályrendszere, a lokális közösség dinamikája, az elkövető szocializációja, a korai anyai veszteség (Tibor 14 éves volt, amikor anyja tbc-ben meghalt), a deprivált életkörülmények, valamint a gyermekvédelmi jelzőrendszer hiányosságai – alapvető kérdéseket vetettek fel a bűncselekmény motivációját, illetve a nyomozati és igazságszolgáltatási eljárás menetét illetően. Az adatgyűjtés során beazonosítottak olyan kortárs tanúkat, akiknek vallomásai az objektivitás kritériumainak megfelelően alkalmasak az elkövető személyének, jellemének megismerésére.

Az egyházellenes állami politika a korabeli Magyarországon

A hatvanas évek elején az állampárti vezetésnek hazánkban is fő célja a vallási élet, valamint az egyházak szervezeti és anyagi erejének gyengítése volt, mert az egyházakat olyan önálló társadalmi befolyással rendelkező intézményeknek tekintette, amelyek korlátozzhatják az állami irányítás egységét. A papokat világi munkákba akarták szervezni, elhelyezni, és le akarták csökkenteni a papneveldeknek, az egyházi iskoláknak a számát. A kommunista hatalom korlátozni akarta a papok és a lakosság közötti jó kapcsolatokat.

² Hetesi Historia Domus (2022) Római Katolikus Plébánia. A historia domus a plébánia hivatalos, folyamatosan vezetett krónikája (háztörténet), amely elsődleges helytörténeti forrásként rögzíti az egyházi és közösségi eseményeket.

Nem engedte, hogy a társadalom felé menjenek, hanem azt szerették volna, hogy maradjanak a templomok falain belül. A párt nem nézte jó szemmel a csoportos nyilvános szervezkedést, a fiatalokkal való jó kapcsolatot, a táboroztatásokat, a hittant és magát az egész vallásos életet. A vallásos ember másodrendű állampolgár volt. A munkahelyükön az egyháztagok vezető állást általában nem tölthettek be, megnehezítették a továbbtanulásukat, megpróbálták távol tartani őket például a tanári pályától vagy a rendőri hivatástól is (HORVÁTH 2014). Magyarországon ekkor a lakosságnak mintegy kétharmada a katolikus vallást követte. Az országunkba bevonuló orosz vezetők a háborút követően magukkal hozták a lenini elveket, nézeteiket az egyházzal szemben. A vezetés fő ellenfele a katolikus egyház volt. Itthon a vallási élet virágzott, épültek a szent helyek, felekezetek, csoportok alakultak, rendszeressé váltak a lelkigyakorlatok. Az országot járták a vallási missziók, amelyek újabb embereket gyűjtöttek maguk mellé a katolikus vallásban. Napilapok, folyóiratok jelentek meg, amelyek számos mozgalom mellett befolyásolták az ország életét (HORVÁTH 2014). Az 1958. június 10-én tartott ülésén Kádár János a klerikalizmus megtörésére, börtönnel, halállal való megfélemezésére hívta fel a párt figyelmét. Letartóztatásokat kellett véghez vinni, kezdve a katolikusokkal, ami intő példa lehetett a református felekezetnek is. A kommunista párt soha nem nyíltan harsogta a vallással kapcsolatos kemény kesztyűs elveket, ellenkezőleg, azt vallották a közvélemény irányába, hogy támogatják a vallásszabadság joga mellett a katolikus egyházat. Az oktatásban vallásellenes propagandát folytattak. Megfigyeltették a vallásos életben részt vevőket, feljegyezték a templomba járókat, azt, hogy kiket kereszteltek meg, és kik azok, akik templomban házasodtak (HORVÁTH 2014). A lelkiismereti és vallásszabadság hagyományosan elfogadott tartalma szerint magában foglalja a vallás vagy más meggyőződés szabad megválasztását, annak kinyilvánítását, gyakorlását, illetve tanítását. Ezek összességét tekinthetjük vallási önrendelkezésnek, mint az emberi méltóságból levezethető önrendelkezési jog egyik sajátos szempontú területét. Az állam mint legfőbb közjogi hatalom a fenti korszakban vajon mekkora szabadságot biztosított az egyházak számára? Ez alapkérdése a vallásszabadságnak. Hazánkban a 20. századig kimutatható az egyház fölötti állami fennhatóság, a kommunista diktatúra szigora (TÍHANYI 2019). A hetesi általános iskola akkori igazgatója, a vele készült interjúban jellemezte a korabeli rendszer helyi sajátosságait.

„A naplóba olyat nem lehetett beírni, hogy hittan oktatás egy pap által, mert politikailag nem írhattam be. Amikor odakerült az iskolába a Hollós plébános, jött hozzám engedélyt kérni, hogy hittant oktathasson. Őt amiatt tették Kaposvárról ide büntetésből, mert olyanokat tanított, akiket nem lehetett volna. A tantestület döntötte el, ki az, aki mehet hittanra és ki nem. Feladatunk volt, hogy lebeszéljük a szülőket a hittanról. A Kádár-rendszer nem szerette a vallásos dolgokat. Azt mondták, minek neked templomba járni, ha itt a tanács? Itt minden rendben van, amit együtt csinálunk, az mindenkinek jó. Aki rendőr volt, annak a gyereke se mehetett hittanra. Semmit nem engedtek, ami a vallással volt kapcsolatos olyanoknak, akik valamiféle vezető szerepkörben voltak” (INT1 2022).

Hollós Béla katolikus plébánost 1959-ben helyezték Hetesre a lelkipásztori feladatainak ellátása céljából, aki azt megelőzően tanárként dolgozott Kaposváron. A lelkészi szolgálatát szekularizált életvitel jellemezte, amely során nem korlátozódott a konvencionális

egyházi keretekre, hanem aktív interakciót folytatott a világi környezettel. Egy hetesi lakos az interjúban tehetősnek nevezte a plébánost, akit személyesen ismert. „Amikor látni szoktam a Hollóst, hintóval is közlekedett, volt kocsisa is neki. Autója csak neki és a Kónya háziorvosnak volt, mindkettőnek VW Bogár” (INT2 2022). Egy egykori hetesi tanuló az alábbiakban foglalta össze a gyermekkori emlékét a plébánosról:

„Én Mezőcsokonyában laktam, átjárt oda oktatni. Katolikus vagyok, én jártam hittanra, kötelező volt. A Hollós atya inkább vallástörténetet tanított, semmint unalmasnak mondható hitbéli dolgokat. Nagyon lekötött minket, amit és ahogyan mondott. Nem is emlékszem a kinézetére már, de arra, ahogyan oktatott, teljesen. Érdekes órái voltak. Mindig reverendában volt. Ha nem ment az ember vasárnapi misére, a pap hangosan, a szertartás közben felolvasta azok nevét, akik előző héten hiányoztak. Otthon a szüleinktől vagy egy maflást kaptunk, vagy valamilyen büntetést. Mindenki erről beszélt, amikor megölték őket. Minden faluban, akárhova mentünk” (INT3 2022).

Az elkövető személyiségfejlődése – az emberölésbe torkolló gyermekkori és családi háttér

Deviánsnak hívjuk azt a magatartási formát, amely az adott társadalmi normáktól és az együttélési szabályoktól jelentősen eltér. Vannak olyan szabályok, amelyek az ember fejlődésébe abszolút módon beépülnek. Ezeket ösztönszerűen követik, más normákat viszont amiatt tartanak be, hogy a megszegésük esetében kiszabott szankciót elkerüljék. A deviáns magatartás kimondása adott egyénre önkényesnek tűnhet, de a fejlett társadalmakban a közösség egyértelműen elhatárolja, melyek azok a magatartások, amelyek normasértők és félreérthetetlenül deviánsak. Ezek nagymértékben a bűncselekmények elkövetéséhez vezető attitűdöknek bizonyulnak (BÖSZÖRMÉNYI–BRUNECKER 1979). Károsan hatnak a társadalomra ezek a viselkedési és magatartásformák. A disszocialitás egy gondozási elhanyagolás, amely negatív szociális elváltozást okoz. Ilyenkor az egyén nem kap a környezettől, adott esetben a szüleitől az életéhez, az egészséges fejlődéséhez szükséges törődést és figyelmet, ami az antiszociális karakterek kialakulását eredményezheti, ha időben ezt nem ismerik fel, vagy nem orvosolják megfelelő szakellátásban. A nyomozás során elvégzett igazságügyi szakvélemények alapján a bűncselekményt elkövető Répási Tibor is antiszociális karakter volt. „A család közvetlen példák alapján közvetíti a fiatalnak a társadalom legkülönbözőbb értékrendjét, álláspontját, magatartásmódját. A gyermek számára meghatározó azoknak a magatartási mintáknak a megismerése és interiorizálása, amelyeket azok a személyek tanúsítanak, akikhez érzelmileg erősen kötődik, akikkel azonosul. Ezek elsősorban a szülők” (BUJNA 2009: 55). A Maslow-féle szükséglet-hierarchia értelmében az önmegvalósítás szintje kizárólag akkor érhető el, ha az alacsonyabb rendű szükségletek kielégítése már megtörtént. A hierarchia logikája szerint az alapvető szükségletek hiánya esetén az egyén figyelme és motivációja nem irányulhat magasabb szintekre, mivel a hiánymotivált észlelés dominál. A szükségletek egymáshoz viszonyított intenzitása kölcsönös függést mutat: mindaddig, amíg az alapvető szükségletek kielégítetlenek, a nélkülözés meghatározza és determinálja a viselkedést

(BECK BÍRÓ 2009). A gondozás elhanyagolása oka lehet a pszichopátia kialakulásának (a mai terminológia szerint az antiszociális személyiségzavar), ami az elkövető esetében bebizonyosodott. Az abban szenvedő gyermek pszichés labilitást mutat. Strömgen álláspontja szerint a bűnözés enyhébb eseteiben a környezeti tényezők szerepe volna a döntő, míg a súlyos kriminalitás eseteiben a genetikai faktorok fontosabbak. Az árva gyerek elhagyottságérzése, érzelmi üressége komoly hatással lesz a felnőtt korra (BÖSZÖRMÉNYI–BRUNECKER 1979). A kutatás adatai megerősítették, hogy Répási Tibor sanyarú sorsban élt Hetesen a beteg édesanyjával, édesapjával, valamint 2 lány- és 2 fiútestvérével. Édesanyja tbc-ben meghalt, amikor Tibor 14 éves volt. A hetesi általános iskola naplójának bejegyzései mutatják, hogy az édesanya elvesztése olyannyira kihatott Tiborra, hogy két tanévét is meg kellett ismételnie. A legkisebb testvér Répási Erzsébet (Héjjas Lászlóné) kihallgatása során elmondta, hogy gyerekként ő többször öngyilkos akart lenni, miután édesanyjuk meghalt, és félárva maradtak. Szégyellte a lány az életet, amit élniük kellett.

„Nevelőanyánkat sem én, sem a többi testvérem nem szerettük, ennek az volt az oka, hogy elhanyagolt bennünket, nem kaptunk rendesen ruhát, cipőt, még enni sem, csak akkor, ha a kívánságainak megfelelő munkát elvégeztük. Emlékszem, hogy egyik télen Tibornak és Zoltánnak megfagyott a lába... Elkeseredésemben elhatároztam, hogy öngyilkos leszek, gyógyszereket vettem be, 40 db-ot... kórházba vittek, ezért nem tudtam véget vetni az életemnek. Amikor meghallottam, hogy a nevelőanyám a kórházból hazajön, újból elhatároztam, hogy öngyilkos leszek. Nem akartam ugyanis vele élni. Egyik délután a fészerben zsinórral felakasztottam magam” (Tanúkihallgatási jegyzőkönyv 1976).

Az édesanya elvesztése, valamint az interjúk során elmondottak alapján a nevelőanya brutális bántalmazásai, a fizikai, pszichés terror, az éheztetések sokasága megpecsételte a gyermek személyiségének alakulását. A nyomozás során elvégzett igazságügyi elmeorvosi szakvélemény szerint a terhelt a bűncselekmény elkövetésekor antiszociális személyiségzavarban (*psychopatia*) szenvedett. Az ilyen személyiségű ember kevés érzelmet mutat önmagán kívül bárki iránt, nem érez büntudatot, lelkiismeret-furdalást, bármilyen szenvedést okozzon is másnak. Jellemző vonása a hazudozásra való hajlam, vakmerő kalandok keresése és a büntetésre való érzéketlenség (ATKINSON et al. 1995). Mindezen jellemvonások felismerhetők Répási Tiborra vonatkozóan az eljárás során elvégzett tanúkihallgatási jegyzőkönyvekben foglaltak szerint.

Az Igazságügyi Orvosszakértői Iroda 1968–69. évi az erőszakos életellenes bűncselekményekkel kapcsolatos vizsgálatának eredményeiből megállapítható, hogy az alacsonyabb iskolai végzettségű elkövetők állnak az erőszakos bűncselekmények élén. A negatív műveltségi elemek előmozdítják az erőszakos elkövetést. Nagyobb arányban vagyontalank voltak az elkövetők. Havi jövedelmüket tekintve 1400–1800 Ft mellett az általános iskolát végzett elkövetők a legnagyobb arányban előforduló erőszakos elkövetők, akik ipari vagy mezőgazdasági munkások. A négy vagy annál több testvérral élő elkövetők a fenti ismérvek mellett szintén a legmagasabb arányban szerepelnek. Az 1968–69-ben országosan regisztrált 70 emberölés elkövetői közül 47 személy legfeljebb általános iskolai végzettséggel bírt. Levonható azon következtetés, hogy abban a korban az erőszakos bűnelkövetők jelentős része azok közül került ki, akik nem tanultak meg uralkodni

az érzelmeiken és indulataikon. A kulturált viselkedés távoli fogalom azok számára, akik csak a napi szükségleteik kielégítésére törekednek (VIGH et al. 1973). Répási Tibor gyermekkorát, családi helyzetét, tanulmányait, végzettségét, anyagi helyzetét, munkakörülményeit tekintve tökéletesen megfelel a statisztikai adatok általi következtetéseknek.

A nyomozás megindításától az ítéletig

Az interjúk tanúsága szerint a hetesi kettős emberölés híre a cselekmény napján futótűzként terjedt a településen, és rövid időn belül az is közismertté vált, hogy az ügy gyanúsítottja Répási Tibor. A beszámolóok alapján a hívek a reggeli misére érkeztek, ahova a plébános hosszú várakozásuk ellenére sem jelent meg. Így átmentek a templommal szemben, az úttest túloldalán lévő plébániához. Ott zárt bejárati ajtó fogadta őket, ezért kiabálással és kopogással próbáltak kapcsolatot teremteni, de ez sem vezetett eredményre. Ezt követően értesítették a tanácstitkárt, majd a rendőrséget. A paplak udvarán időközben összegyűlt hívek észlelték, hogy a WC ablakát valaki kifeszítette, és emiatt a hívek erőszakkal behatoltak az épületbe, ahol a szörnyű bűncselekmény körülményeivel szembesültek. A kitérő rendőrség megkezdte a helyszíni tevékenységet és párhuzamos adatgyűjtést a faluban. Az interjúk visszatérő eleme, hogy a nyomozók folyamatosan jártak-keltek a településen, ahova sorra érkeztek a rendőrségi Moszkvicsok. A Historia Domus leírása szerint általános pánik és félelem alakult ki, mivel a lakosok nem tudták, kivel és mivel állnak szemben, s attól tartottak, hogy őket is megtámadják. A megyés püspök rendkívüli egyeztetéseket követően ideiglenesen a szomszédos település plébánosát bízta meg a hetesi egyházi teendők ellátásával, mert a hívek körében eluralkodott pánik és bizalmatlanság közepette mielőbb biztosítani kellett a vallási szolgálatok folytonosságát. Hosszabb idő telt el, amíg a szentmisék és szertartások menetrendszerűen helyreálltak. Az új plébános keresése is nehéznek bizonyult, mert a közösség a motivációk ismeretlensége miatt tartózkodóvá és féléssé vált (Hetesi Historia Domus). A levéltári iratanyagból kiderül, hogy az elkövető a laktanyába visszatérve feltűnően viselkedett. A szerzett tárgyakkal dicsekedett, azokkal kereskedni próbált, majd szokatlan módon igyekezett tőlük megszabadulni. Hihetetlen történeteket adott elő gazdag, külföldről érkező rokonokról, akik állítólag eltávozása alatt ajándékozták neki a holmikat. Katonatársainak feltűnt, hogy az előírtnál korábban tért vissza az eltávozásról és reggelenként a kantinban újságokat olvasott, noha korábban nem volt ilyen szokása, és több alkalommal látták a mosdóban, amint ruháit szappannal és vízzel dörzsölte. A különös magatartási jegyek feltehetően elősegítették a hatóságok gyors információszerzését, az adatok feldolgozását és a tanúkutatást. Egy katonatárs – akinek feltűnt a különös viselkedés és aki hallott a hetesi esetről – jelentést tett eljárási anyagának Répási magatartásáról. Ennek alapján 1967. december 13-án megindult az eljárás, amelyet a Kaposvári Katonai Ügyészség vezetője, dr. Miskolczi István őrnagy rendelt el. A hivatalos feljegyzés szerint 1967. december 12-én 18:45-kor a rendőrség telefonon jelentette a gyanút, hogy a marcali alakulatnál szolgáló Répási honvéd lehet a hetesi kettős gyilkosság elkövetője (BL.804/1967. számú ügyirat). A laktanya parancsnoka jelezte, hogy a nyomozóhatósággal teljes mértékben együttműködnek. Répási Tibort még aznap este a katonai ügyészség emberei gyanúsítottként kihallgatták, akit beismerő vallomása

után őrizetbe vettek, majd a nyomozást a Somogy Megyei Rendőr-főkapitánysággal közösen folytatták. A tanúkihallgatások elsődlegesen a gyanúsítottal együtt szolgáló katonákra terjedtek ki (MNL SML hivatalos feljegyzés). Gyakori mozzanat volt a vallomásokban, hogy Répási valótlan, álságos kijelentésekkel jómódú, tehetős, ígéretes jövőképpel bíró ember benyomását keltette. Külföldi háterű, jó egzisztenciájú rokonokra hivatkozott, és állítólagos motorkerékpárja eladását vagy cseréjét, esetleg személygépkocsi vásárlását és annak fűrészgéppé alakítását tervezte mint jövedelemszerzési forrást, továbbá azt is említette, hogy dolgozott hullaöltöztetőként. Magánéletéről, párkapcsolatairól nem beszélt, a vallomások kitértek eltávozásának és visszatérésének részleteire is. Kiderült, hogy a kaposvári laktanyából fegyvelemsértő magatartása és indulatai kezelhetetlensége miatt helyezték át Marcaliba. Sorkatonai szolgálata előtt a Kaposvár Nagypostán betanított munkásként dolgozott, ahol havi 1600–1700 Ft volt a keresete. Polgári foglalkozása miatt távbeszélő-szolgálati feladatok ellátására osztották be. Rádiótávírásként azonban a morzevételt nem tudta elsajátítani, ami frusztrációt okozott neki. Ez fegyelmi problémákhoz vezetett, így 14 nap fogdát kapott. A tanúk szerint eltávozása előtt kölcsönkért egy pár cérnakesztyűt, mert a sajátja szakadt volt. A kölcsönadott kesztyűt sértetlenül visszaadta, ugyanakkor a gyanúsításkor a ruházat és csomagok átvizsgálásakor a sajátján kívül találtak még egy pár, az ujjaknál kopott és vérfoltokkal szennyezett kesztyűt, amelyet lefoglaltak. A terhelt kihallgatásakor azt állította, hogy a szennyezett kesztyű nem a csomagjában volt, hanem azt visszaadta annak, akitől kérte, ám mindez nem tisztázódott. 1967. december 15-én terheltként hallgatták ki Répásit. Nyilatkozata szerint védő kirendelését a nyomozás és a gyanúsított kihallgatás idejére nem kérte, csak a tárgyalásra. Az 1962. évi 8. törvényerejű rendelet a büntető eljárásról (Be.) 38. § (1) bekezdése előírta a védő kötelező részvételét, ha a büntetettre öt évnél súlyosabb szabadságvesztés rendelhető, vagy a terhelt előzetes letartóztatásban van, illetve az ügyész a vád képviselőjében fellép. A Be. 39. § (3) bekezdése szerint pedig a kirendelt védő a védelmet az eljárás minden szakaszában köteles ellátni. A nyomozás további lépéseként 1967. december 20-án bizonyítási kísérletet tartottak a Be. 143. § (1) bekezdésének megfelelően. Ebben három katonai ügyész, egy bűnügyi technikus, két hatósági tanú, a kirendelt védő, a rendőrorvos, a jegyzőkönyvvezető és a terhelt vett részt. A kísérlet célja az volt, hogy ellenőrizték, a terhelt előadása megfelel-e a valóságnak, és rekonstruálható-e a bűncselekmény menete. Azonban a végrehajtás ideje, a terhelt ruházata és az időjárási, a környezeti feltételek nem egyeztek meg az elkövetéskori állapotokkal. A szemle során a paplak környékét hó borította, sötét fényviszonyok helyett korlátozott és más látási viszonyok álltak fenn. A bűncselekmény elkövetésekor a hivatalba bejutás nem hóval fedett területen történt, és a terhelt öltözete sem volt azonos a katonai szolgálati ruházatával, felszerelésével. A jegyzőkönyv szerint azonban az eltérésekre a jelenlévők nem tettek észrevételt. A terheltet 1968. január 30-án ismételen kihallgatták, aki vallomásaiban részletező pontossággal – különösen a tárgyak helyzetére és jellegzetességeire figyelve – adta elő az elkövetés menetét. Orvosszakértői vizsgálatra 1967. december 19-én került sor, amit két elmeorvos végzett el a Büntetés-végrehajtási Intézetben. Azt megelőzően, december 13-án igazságügyi rendőrorvos vizsgálta a terheltet. A szakvélemények szerint, az elkövetést megelőzően a sötét szobában töltött hat óra alatt nem gondolt a következményekre, félelmet és izgalmat nem érzett, gondolatai a pénzszerzés körül forogtak. Amikor a sértetteket ostyasütővel ütlegette, akkor

semmire nem gondolt. Távozáskor gondosan körülnézett, de félelmet nem, inkább „különleges” érzést élt meg. A pszichológiai vizsgálat alatt jól érezte magát, múltbeli és közelmúltbeli emlékezete ép volt. Az életcéljára vonatkozó kérdésre azt válaszolta, hogy azokon ő soha nem gondolkodott mélyebben, nem látta sok értelmét, nem vágyott hírnévre, nem álmodozott. Iskolázottságához és szociális helyzetéhez képest a kifejezés- és gondolkodásmódja választékosnak mondható. A vizsgálatok során feltűnt a nyugodtsága. Tárgyilagosan számolt be a gyilkosságról. Szorongás, félelem, büntudat és megbánás jeleit nem mutatta. Időnként „semmit nem érez”, de bármikor cselekvésre kész, érzelmi reakciók nem voltak megfigyelhetők nála, a személyisége sivár benyomást keltett. Az emberi magatartást szabályozó érzelmek nem fejlődtek ki, közeli érzelmi kapcsolat nem volt azonosítható, családi körülményei rendezetlenek voltak. Édesanyja halála óta eltávolodott a családjától, munkásszállókon egyedül élt. Világnézete kialakulatlan, lelki élete sivár, értelmi képességei alapján azonban többre lenne képes. A cselekmény végrehajtása előtt és közben sem jelent meg visszatartó, ellentétes érzelmi mérlegelés. Az emberölések után meglátogatta a rokonait, majd a lopott tárgyakat az alakulatnál mutogatta katonatársainak. Eredetüket kitalált történetekkel igazolta, de rövid idő után szabadulni próbált tőlük. Tettét a nyomozó hatóságnak hamar beismerte. A szakvélemények szerint elmebetegségben, gyengeelméjűségben, tudatzavarban nem szenvedett. Kóros személyiséget, antiszociális személyiségzavart (akkori terminológiával: *psychopatia*) állapítottak meg. A zavar lényege az empátia – a szeretet előfeltétele – hiánya, mások szenvedésével szembeni közöny, hideg, célratörő racionalitás nyereségvágygal párosulva. Egocentrizmus, eseti előnyökért történő hazudozás és manipuláció jellemző. A vallásos vagy politikai elköteleződés hiánya, a tervszerű munkavégzés gyengesége szintén felismerhető az elkövetőnél. A szakirodalom szerint sok esetben gyermekkorban megélt érzelmi, fizikai vagy szexuális bántalmazás társulhat ezekhez a jegyekhez, de nem determinisztikus okként. A modern jelzőrendszerek elvben a tüneteket kiszűrhetik, azonban a pszichopátia pusztán a sérelmek következményeként nem bizonyított (FÜREDI et al. 2003). A büntetőeljárás rendelkezésre álló iratanyaga hiányos. A tartalomjegyzék szerinti 49. sorszámú jegyzőkönyv – feltehetően a helyszíni szemle jegyzőkönyve – nem volt fellelhető, ami releváns, mivel a helyszín állapotát és a halottszemle adatait rögzíthette. A gyanúsított ugyan rendkívüli részletességgel írta le a helyszínt, jóllehet évek óta nem járt ott, de a szemle szövegkörnyezetével való összevetés hiánya csökkenti a rekonstrukció kontrollját. Kriminálisztikai szempontból célszerű lett volna, ha a terhelt saját szavaival, minimális befolyással adhatta volna elő a cselekményt, egy tapasztalt bűnügyi kihallgató közreműködésével, az inkongruens (verbális-nonverbális) jelzések észlelésére felkészülten. Az ügyiratban a boncjegyzőkönyv leleti része sem található. A rendelkezésre álló szakértői vélemény a 16. oldaltól érhető el, így a boncolás részletei hiányosan értékelhetők, noha az orvosszakértői apparátus az akkori technikai és jogi keretek között mindent igyekezett igénybe venni. A szakvélemény eltért a gyanúsított első vallomásától a sértetteket ért erőbehatások számában. A folytatólagos kihallgatáskor a terhelt már nem emlékezett pontosan az ütések számára. További ellentmondás Hollós Béla esetleges prémes kucsmasapkájának viselése. A terhelt szerint az ütés előtt leesett a fejéről, míg a vád szerint a sapka a sértett fején volt (a szemle adatai a sapka belsejében vérszennyeződést, kívül rozsdadarabokat mutattak). Az ütés halálos kimenetelének értékelése szempontjából jelentős, ezért

lett volna szükséges kétséget kizáróan tisztázni. Az elkövetés eszközeként a szakvélemény és a vallomás egyaránt az ostyasütőt jelölte meg. Hollós Béláné testhelyzete és állapota az ütések után nem kellően tisztázott, a vallomások eltértek. 1968. február 10-én a Kaposvári Katonai Bíróság előkészítő ülést tartott, ahol jelen volt a tanácselnök, a katonai ügyész, a katonai ülnök és a jegyzőkönyvvezető (KB.I.18/1968. számú jegyzőkönyv). A tárgyalást 1968. február 28–29. 9:00 órára tűzték ki. A katonai ügyész az 1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről (Btk.) 253. § (1) bekezdésébe ütköző, a (2) bekezdés *a*), *b*) és *d*) pontjai szerint minősülő, előre kitervelt, nyereségvágtyból és több emberen elkövetett emberöléssel vádolta Répási Tibor honvédot. A vádiratban több, a védelem szempontjából vitatható feltevés szerepelt (amit senki nem vitatott, észrevételt nem tett). A vád szerint Répási Tibor iskolás korától gyenge látása miatt szemüveget viselt, ám az erről szóló adatok hiányosak (a fényképeken nem látható rajta, valamint a hozzátartozó sem tett erre említést, sőt cáfolta), továbbá a nyomozati iratokban szereplő farkasvakságot sem tisztázták, bizonyították. A bizonyítási kísérlet nem irányult arra, hogy a farkasvakság befolyásolhatta-e az elkövetést. Amennyiben éjszakai szolgálat alóli mentességben részesült, az előjáró vagy a katonaeorvos kihallgatása indokolt lett volna. Az eljárási iratokból hiányzik a házkutatásra vonatkozó adat is, noha kriminalisztikai szempontból a korábbi lakóhely átkutatása releváns múltbeli vagy jövőbeli elkövetések gyanúja miatt is lehetett volna. A vád szerint az elkövető jól ismerte a hetesi plébániát, de az adatok alapján évek óta nem járt a településen. Továbbá D. P. honvéd vallomása – amelyet az általa említett tanúk nem támasztottak alá – megkérdőjelezhető, hiszen a vádlott tagadta, hogy a cselekmény előtt bárkinek beszélt volna emberölési szándékáról. Szembesítéseket a dokumentumok alapján a büntetőeljárás során nem fogantatottak. A vádirat említette a gyufaszálak meggyújtását és dohányzást a paplakban, ugyanakkor a kihallgatások jegyzőkönyvei ezt nem tartalmazták. Az elkövető dohányzási szokásairól sincs adat. Nem tisztázott az elkövetés előtti és utáni mozgás sem (vasútállomás környéke, jegyvásárlás, esetleges italfogyasztás), noha az alkoholos befolyásoltságra vonatkozó számításokhoz szükséges adatok beszerzése indokolt lett volna, a vádirat mindössze kétszer 3 dl bor fogyasztását rögzítette. Az ütések száma is vitatott maradt. A vádlott tagadta, hogy Hollós Bélára egynél, özv. Hollós Bélánéra kettőnél több ütet mért volna. Összességében a vádemeléssel kapcsolatban a védelem nem terjesztett elő kifogást vagy észrevételt. A tanúvallomások formai megfelelősége tekintetében hiányosságok mutatkoztak. A Be. 65. § a tanúvallomás akadályairól, míg a Be. 133. § (4) a jegyzőkönyvi követelményekről rendelkezik, és a tanúkihallgatási jegyzőkönyvekből, a kötelezettségeknek való elégtétel nem volt egyértelműen kiolvasható. Héjjas Lászlóné, az elkövető testvére elmondta az interjúban, hogy az elé tárt kihallgatási jegyzőkönyv tartalma nem fedi a valóságot, mivel az abban foglalt vallomásbeli részeket nem ő nyilatkozta. Kiemelte, hogy részére akkor nem mutattak be a bűncselekmény elkövetéséből származó egyetlen tárgyat és bűnjelet sem a kihallgatás során, amiről a jegyzőkönyv szól. Elmondása szerint ő részletes leírást cigarettákról, szivarokról nem adott. Nyilatkozata szerint nem is tudott volna adni, mivel soha életében nem ismerte a dohánytermékeket, és a mai napig nem is ismeri őket. Elmondta, hogy a vallomásban nem mondhatott olyat, hogy a bűncselekmény elkövetése után a testvére (az eltulajdonított) szemüvegben ment hozzájuk, mivel abban való megjelenése feltűnő lett volna számára, hiszen soha életében nem látta Tibor szemüvegben.

A családban mindenki szemüveges volt, csak Tibor nem. Elmondta továbbá, hogy csak egy alkalommal volt életében Kaposváron, a katonai ügyészségen, nem pedig két kihallgatás alkalmával. Így állítása szerint nem volt folytatólagos kihallgatása sem, ahogy azt az írógéppel készült jegyzőkönyv mutatja. Nem biztosították részére az egyszeri vallomása megtételét követően a jegyzőkönyv elolvasásának lehetőségét. Mivel fiatal korú volt, a törvényes képviselőt értesíteni kellett volna az eljárási cselekményről, de a hatóság azt elmulasztotta. Állítása szerint irányított és előre tervezett, amolyan ítéletcentrikus volt az ő kihallgatása. „A Kaposvári Katonai Bíróság 1968. 03. 01. napján meghozta ítéletét, miszerint Répási Tibor honvéd vádlottat bűnösnek mondta ki előre kitervelt módon, nyereségvágyból és több emberen elkövetett emberölésben és ezért őt halálbüntetésre ítélte” (KB.I.18/1968. számú ítélet). A vádlott védekezése arra irányult, hogy célja nem a halál okozása, hanem az eszméletvesztés előidézése és pénzszerzés volt. Előadta továbbá, hogy a kucsma az ütés mozdulata közben esett le, ami a halál bekövetkezésének magyarázatát szolgálná. A bíróság többek között D. honvéd vallomására és egy ismeretlen katona névtelen levelére utalt (utóbbi D. vallomását támasztotta volna alá), továbbá Cs. és T. honvédek vallomásaira, amelyek szerint Répási többször beszélt nekik a pénzsükségletéről. A bíróság a szakvélemények alapján Hollós Bélán három, özv. Hollós Béláné esetében négy ütésszerű erőbehatást állapított meg. A kucsmán kívül rozsdadarabok, belül vérfoltok voltak, ami a sapka viselését valószínűsítette a végzetes ütés(ek) előtt. A folyosón való céltudatos várakozás és az ostyasütő birtokbavétele az ölési szándékot támasztotta alá. A bíróság az előre kiterveltséget megalapozottnak tekintette, és a katonai státusz fényében a pénzszerzés módját rendkívül erkölcstelennek minősítette. Az ítélet indokolása a felderítésig kialakult alaptalan híresztelések és a lakossági félelem közösségi hatására is utalt. Enyhítő körülményként értékelte a büntetlen előéletet, a beismerést, a megbánást, a mostoha nevelési körülményeket és az ezekhez kapcsolódó pszichés zavarokat. Répási Tibor személyiségrajzát a keletkezett iratanyag és a kortárs beszámolók alapján lehet rekonstruálni. A dokumentumok következetesen, súlyos koragyermekkorai deprivációt, érzelmi elhanyagolást, frusztrációt és követelményrendszer-hiányt rögzítenek, amelyek a társas tanulás zavarával együtt az antiszociális személyiségzavar klinikai képeknek tekinthetők. Az elkövető és testvérei számára a családi közeg nem biztosított sem érzelmi támaszt, sem normatív kontrollt, az önértékelés és a kötődés sérülései már korán kirajzóldtak (KOVÁTS 2004). E megállapítások az iratokból egyértelműen kiolvashatók, és ok-okozati láncolatot rajzolnak fel a szociális hiányok és a későbbi deviáns magatartás között. A jelzőrendszer strukturális hiányosságai érdemben járulhattak hozzá a személyiségfejlődési zavar fennmaradásához és a rizikómagatartás eszkalációjához. Korabeli szaklapok – így az *Állam és Igazgatás* 1960-as évfolyama – rámutattak arra, hogy a gyermekvédelmi jelzőrendszer akkor még kezdeti, kiforratlan állapotban volt, és az intézmények közötti koordináció hiányosságai komoly problémát jelentettek. Az ifjúságvédelmi felügyelők figyelemmel kísérték a veszélyeztetett gyermekek nyilvántartását. Megelőző munkát és nevelési segítséget végeztek, főként az óvodai és iskolai védelem területén. Munkájukhoz szükséges volt a pedagógusok, szülők és társadalmi szervezetek együttműködése, valamint gyakran hatósági intézkedéseket is kezdeményeztek, részt vettek gyámhatósági ügyekben és utógondozásban. Meg kell jegyeznünk, hogy az ifjúságvédelmi hálózat kiépítése fővárosi kezdeményezés volt, amely 1957 nyarán végrehajtó bizottsági határozattal

született (GYALMOS 1960). A vidéki települések esetében általánosságban elmondható, hogy a látens, olyan jogsértő cselekmények, amelyek a gyermekeket érték, többnyire a kor jelzőrendszeri hiányosságainak volt köszönhető. Az iskola, a lakókörnyezet és más társadalmi terek a kor szellemisége és a hatáskörök hiánya miatt nem mutattak minderre sem érzékenységet, sem érdeklődést. Mindez a vizsgált esetben egyértelműen megmutatkozott. A bíróság súlyosító körülményként értékelte a hasonló életellenes bűnesetek elszaporodottságát, a katonai minőséget és a hármas minősítést. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága 1968. április 10-én Budapesten tartott nyilvános fellebbezési tárgyalásán a Kaposvári Katonai Bíróság a bejelentett perorvoslatokat elutasította, az elsőfokú ítéletet és az azt megelőző eljárást teljeskörűen felülbírálvá helybenhagyta. Megállapította, hogy a katonai bíróság széles körű bizonyítást folytatott, és a tényállást helyesen, a valóságnak megfelelően állapította meg (Katf.II.103/1968. számú végzés). A halálbüntetés végrehajtásának jogi kereteit a Be. 309–310. § szabályozta. A kivégzés zárt helyen, kötéllel vagy golyó által volt végrehajtható. A végrehajtására csak a kegyelmi kérelem elutasítása után kerülhetett sor. Az ítéletkihirdetést követően a bíróság zárt ülésben alakította ki indokolt véleményét a kegyelemre méltóságról, jegyzőkönyv felvétele mellett. A kegyelmet megtagadó döntést követő napon a büntetést végre kellett hajtani. Az iratanyagban egy 1968. március 5-i feljegyzés a kegyelem megtagadását az előre kiterveltséggel, a rendkívüli brutalitással, a pénzszerzési motívummal és a megbánás hiányával indokolta. A kötél általi halált Kaposváron, a Büntetés-végrehajtási Intézet udvarán, 1968. május 3-án 6:00 órakor hajtották végre. Az időbeliség önmagában is beszédes: a bűncselekménytől számítottan mintegy öt hónapon belül lezárult az eljárás, és megtörtént a halálbüntetés végrehajtása. Ez a korabeli büntető igazságszolgáltatás gyorsaságát mutatja, ugyanakkor egyes eljárási „hézagok” fennállását sem zárja ki. A büntetéselméleti keretben a büntetés funkciói csak részben fedhetők le a halálbüntetéssel. A restitúció fogalmilag kizárt, a generális visszatartó hatás empirikus igazoltsága vitatott, a speciális prevenció (bűnismétlés kizárása) ugyan biztosított, de ez az állami cselekvés más – nem végleges – eszközeivel (életfogytig tartó szabadságvesztés, fokozott biztonsági rezsim) is elérhető. Ez a gondolatmenet összhangban áll a későbbi alkotmányjogi fordulattal, amely az élet és emberi méltóság elválaszthatatlan egységét abszolút értékként ismeri el, s a halálbüntetést – mint az állam általi élettől való megfosztást – az alkotmányos büntetőhatalom korlátjaként kizárja. A halálbüntetés *oculum pro oculo* jellegének kritikája rávilágít: a megtorlás kielégülése nem azonos a jogállami igazságossággal. Az elemzés konklúziója kettős.

Visszaemlékezés-töredék

„A testvérem kivégzéséről semmit sem mondtak nekünk akkor. Én utoljára egy tárgyaláson láttam Tibort 57 évvel ezelőtt. Már az arcát is elfelejtettem. Képem sosem volt róla, így most láthatom a testvérem képét hála önnek... Volt egy barátnőm akkor, akinek a férje egy ügyészségi dolgozó volt, és ő mondta, hogy kivégzés lesz az ítélet, de nekünk jobb, ha nem mondják meg, mikor akasztják föl. Látogatni sem tudtuk a testvéremet sosem. Értelt rajta keresztül juttattam be neki, mert nagyon rossz sora volt a börtönben. Ennyi év eltelt, és legalább most elmehetek a temetőbe, és megtudtam hol, melyik tömegsírban

fekszik a testvérem. Számomra az akkor is, és ma is nagyon furcsa, hogy miért ölte meg őket a Tibor. Hiszen szerettek minket azok az emberek. Volt többször, hogy jöttek motorral a pap meg az anyja, és otthagyták a kulcsot az iskolában, hogy nekünk legyen enni-valónk és menjünk be hozzájuk rétest enni, amíg ők misét tartanak. Ennyi év után nem tudok aludni, hogy miért ölte meg őket? De várjunk csak. Mi minden nap szinte ott voltunk a paplakban. Kint játszottunk mi, kislányok az udvaron, a nagy fa alatt. A Tibi pedig állandóan bent volt a Hollós pappal, annak a dolgozósobájában. Amikor be akartunk mi, lányok menni oda, vagy zárt ajtó mögött volt a Tibivel bent, vagy ha nyitva volt és mi kinyitottuk, hogy bemenjünk, akkor ő rávert a fenekünkre, és kiabált, hogy menjünk ki onnét. Mondta, hogy nekünk ott nincs keresni valónk. Amikor nekünk tanította a hittant a szobában, soha nem zárta be az ajtót...” (Héjjas Lászlóné 2025).

Összegzés

A kutatás célja nem a nyomozó hatóságok munkájának minősítése, hanem annak kiemelése, hogy a súlyos bűncselekmények esetén a normatív előírásokat és eljárási garanciákat a legmagasabb szinten, következetesen szükséges alkalmazni. A társadalmi percepciót a források erőteljesen retributív attitűddel írják le. A helyi közösség – az áldozatokhoz fűződő személyes kötődés miatt – azonnali és végleges szankciót várt el, és a nyilvános érdeklődés a kivégzés iránt kiemelkedő volt. A vallási szereplőkkel folytatott interjúk is a korabeli normaérzékenység és igazságérzet punitív mintázatait tükrözik, noha ezek a narratívák nem képesek felülírni azt a tényt, hogy a büntetés az áldozatok életét nem állítja helyre. Egyfelől a vizsgált eset jól szemlélteti a korabeli nyomozástechnikai eszköztárat, az eljárási normarendszert és a közösségi attitűdöket, másfelől megerősíti azt a követelményt, hogy a büntetőeljárás a legenyhébbtől a legsúlyosabb szankcióig csak a bizonyítás teljességének és a törvényi garanciák szigorú betartásának feltétele mellett legitimálható. Nem állítható, hogy a vádlott – a cselekmény társadalomellenes, különös kegyetlenséggel párosult jellege mellett – enyhébb büntetést érdemelt volna. Az sem, hogy a reintegrációs esélyei kedvezőek lettek volna. A korszak és a rendszer sajátosságaitól függetlenül minden releváns körülmény szélesebb körű feltárása és kétséget kizáró bizonyítása elsődleges. A személyiségfejlődési deprivációk és az antiszociális mintázatok kapcsolatát az iratok meggyőzően támasztják alá, a jelzőrendszeri deficitiek társadalompolitikai tanulságokkal szolgálnak, a büntetőeljárás gyors lefolytatása mellett a jogállami garanciák következetes érvényesítésének igénye időtálló. A halálbüntetés történeti alkalmazása nem helyreállít, hanem véglegesen megfoszt, ezzel szemben a modern büntetőhatalom legitimációja a méltóságvédelem, a bizonyítási teljesség és a társadalomvédelem arányos, visszafordíthatatlan következményeket kerülő eszközein nyugszik.

Felhasznált irodalom

- ATKINSON, Rita L. et al. (1995): *Pszichológia*. Budapest: Osiris.
- BECK BÍRÓ Kata (2009): *A szervezeti keretek között történő egyéni önmegvalósítás, illetve annak támogató és gátló tényezői*. PhD-disszertáció. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem. Online: https://phd.lib.uni-corvinus.hu/507/1/beck_biro_katalin.pdf
- BÖSZÖRMÉNYI Zoltán – BRUNECKER Györgyi (1979): *A gyermekkor és az ifjúkor pszichiátriája*. Budapest: Medicina Kiadó.
- BUJNA ELEONÓRA (2009): A szülői példa szerepe a nevelésben. *Módszertani Közlemények*, 49(2), 55–57. Online: https://acta.bibl.u-szeged.hu/28946/1/modszertani_049_002_055-057.pdf
- FÜREDI János et al. (2003): *A pszichiátria magyar kézikönyve*. Budapest: Medicina Könyvkiadó.
- GYALMOS János (1960): A fővárosi oktatási igazgatás. *Állam és Igazgatás*, 10(2), 130–136.
- Hetesi historia domus* (2022): Római Hetes: Katolikus Plébánia.
- HORVÁTH Attila (2014): A vallásszabadság korlátozása és az egyházak üldözése Magyarországon a szovjet típusú diktatúra idején. *Polgári Szemle*, 10(1–2), 312–327.
- KOVÁTS Daniella et al. (2004): *Pszichológiai alapismeretek*. Budapest: Rejtjel Kiadó.
- TIHANYI Miklós (2019): *Vallásgyakorlás különleges élethelyzetekben*. Budapest: Dialóg Campus. Online: https://doi.org/10.36250/00723_00
- VIGH József – GÖNCZÖL Katalin – KISS György – SZABÓ Árpád (1973): *Erőszakos bűncselekmények és elkövetőik*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Levéltári források

- Kaposvári Katonai Ügyészség B.I.804/1967. számú feljegyzése. Kaposvár, 1968. 03. 05.
- Kaposvári Katonai Ügyészség iratai. B.I.804/1967. számú Hivatalos Feljegyzés, 1967. 12. 13.
- Kaposvári Katonai Ügyészség iratai B.I.804/1967. számú jegyzőkönyv, Kaposvár, 1967. 12. 19.
- Kaposvári Katonai Bíróság. KB.I.18/1968. számú ítélete
- Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróság. Katf.II.103/1968. számú végzése

Jogi források

1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről
1962. évi 8. törvényerejű rendelet a büntető eljárásról

Saját kutatási anyag

- INT1 – félig strukturált interjú, 2022. június, anonimizált interjúalany
- INT2 – félig strukturált interjú, 2022. június, anonimizált interjúalany
- INT3 – félig strukturált interjú, 2022. június, anonimizált interjúalany